

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

Sufismul Și Mistica Creștină
O Teologie Comparată

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Pr. prof. univ. dr. EMIL IOAN JURCAN

Student-doctorand:

Pr. DORIN URSU

Alba Iulia

2025

CUPRINSUL

• Cuvinte- cheie și termeni specifici misticii islamice.....	5.
• Tema de cercetare și argumentarea alegerii ei.....	10.
• Obiective, metodologie, limitele și dificultățile cercetării.....	11.
• Stadiul cercetării temei.....	13.

Capitolul 1. PRELIMINARII

1.1. Etimologie/ delimitări terminologice.....	23.
1.2. Definiții.....	28.
1.3. Trăsături particulare.....	38.
1.3.1. Raportul dintre știință și cunoaștere (gnoză).....	45.

Capitolul 2. REPERE ISTORICE ȘI DOCTRINARE LEGATE DE MISTICA ISLAMICĂ

2.1. Începuturile sufismului/ protosufismul.....	58.
2.1.1. Mahommed.....	59.
2.1.2. Ali și „oamenii din foișorul de la Medina”.....	60.
2.1.3. Hasan al Basri și alți mistici ai începuturilor.....	62.
2.1.4. Fudail ibn 'Idad.....	65.
2.1.5. Rabi'a din Basra.....	67.
2.1.6. Jaf'ar as-Sadiq.....	70.
2.2. Dascăli mistici din secolul al IX-lea.	
2.2.1. Dhu'n-Nun.....	72.
2.2.2. Abu Bayezid Bistami (m. 874/ 875).....	76.
2.2.3. Yahya ibn Mu'adh Rayy.....	82.
2.2.4. Quasim Al-Junaid.....	87.
2.2.5. Abu'l Husain an- Nuri.....	90.
2.2.6. Sumnun al- Muhibb.....	93.
2.2.7. Al- Hallaj – martirul iubirii mistice”(857 - 922).....	100.

Capitolul 3. PERIOADA CRISTALIZĂRII DOCTRINEI SUFISTE

3.1. Bakr as-Shibli (m. 945).....	104.
3.2. Ruzbihan Baqli.....	107.
3.3. Abu Nasr al-Sarraj.....	108.
3.4. Abu Hamid Al- Gazzali.....	110.
3.5. Abu Sa'id ibn Abi'l- Khair.....	119.
3.6. Al- Hujwiri.....	123.

Capitolul 4. SUFISMUL TEOZOFIC

4.1. Suhrawardi Maqtul -dascălul iluminării.....	127.
4.2. Ibn Arabi „magister magnus”.....	130.
4.3. Ibn al- Farid- poetul mistic.....	143.
4.4. Evoluția misticiei(unității) lui Ibn Arabi(sau despre continuatorii lui Ibn Arabi).....	155

Capitolul 5. CUGETAREA, TRĂIREA ȘI LIRICA MISTICĂ ISLAMICĂ

5.1. Sana'i și Attar.....	152.
5.2. Maulana Jalaluddin Rumi.....	158.

Capitolul 6. TANGENTE ȘI PARALELE SPIRITUALE ÎNTRE SUFISM ȘI CREȘTINISM CONVERGENTE ȘI DIVERGENTE

6.1. Fecioara Maryam - reflectare comparativă(coranică și biblică), interpretare sufistă.....	178.
6.2. Statutul femeii sufiste.....	190.
6.3. Iisus, fiul Mariei în context islamic, îndeosebi în cugetarea lui Ibn Arabi.....	192.
6.4. Comparație între dhikr și Rugăciunea inimii.....	197.
6.5. Calea și sălașul virtuților (tariqa) și Scara dumnezeiescului urcuș.....	205.
6.6. Sfinții în Islam și în mistica sufistă.....	216.
6.7. Jihadul- aspect controversat al doctrinei islamice și pacea din perspectivă biblică.....	222.
6.8. Sufism și creștinism: tangente și influențe reciproce.....	231.
6.9. Dialogul interreligios particularități -premise și perspective.....	240.
6.10. Actualizare.....	249.
6.11. Relațiile dintre sufiști și ceilalți musulmani.....	255.

CONCLUZII FINALE.....	259.
------------------------------	-------------

Cuvinte- cheie: *sufism, derviși, mistică, Mahommed, Islam, Coran, profet, asceză, teozofie, Rumi, dhikr, djihad, Șaria, umma, tariqa, sfinți sufi, dialog interreligios*

Cercetarea sufismului privește în mod deosebit particularitățile misticii islamice și nu se limitează strict la un interval istoric anume, deși încearcă să redescopere trăirea mistico - ascetică a primilor sufiști și să evidențieze sursele lor de inspirație. Sufismul reprezintă un fenomen amplu și se nu mărginește doar la o epocă istorică anume sau la un anumit spațiu geografic. Rădăcinile sufismului trebuie căutate în vechea Persie și în ținutul dintre Tigru și Eufrat, în Mesopotamia de odinioară. Din acest spațiu vast s-a ridicat un curent mistic deosebit de puternic, care a fost influențat inițial de asceții și propovăduitorii creștini ce concepeau procesul apropierii duhovnicești de Dumnezeu ca pe o ascensiune spirituală neconținută, susținută de credință și iubire. Metodologia de cercetare a temei este amplă, deoarece subiectul este complex, iar elementele religioase, legate de islam/ sufism sunt inserate în diferite studii și articole, în cele mai multe cazuri sufismul este tratat tangențial pe lângă subiecte precum islamul, religiile orientale sau războiul sfânt(jihad). Cele mai multe dintre studiile de specialitate aparțin teologilor și ne-teologilor catolici și protestanți. Tema în sine reprezintă o *adevărată provocare*, deoarece este interdisciplinară nu este legată doar de istoria și filozofia religiilor, nici doar de teologia dogmatică ori de orientalistă. Sufismul constituie dimensiunea mistică a Islamului așa cum l-a caracterizat pe scurt prof. Annemarie Schimmel, dar nu marchează doar viața spirituală, lăuntrică a adeptilor săi, ci și viața lor socială și nu limitează ca odinioară doar la spațiul Orientului Mijlociu și Apropiat, ci influențează oameni de pretutindeni. Scrierile contemporane privitoare la sufism s-au inspirat într-o anumită măsură din cele „clasice” și au folosit traduceri făcute din decursul secolului trecut. Orientaliștii au tradus în continuare operele dascălilor sufiști, iar istoricii au analizat cu mare atenție evoluția sufismului în contextul zilelor noastre. Prin înființarea unor noi catedre de islamologie în cadrul marilor Universități occidentale, s-au deschis noi perspective cercetării și studierii sufismului ca dimensiune mistică a Islamului. De remarcat este și faptul că odată cu intensificarea confruntării dintre Islam și lumea occidentală marcată de episoade tragice

(Afganistan, conflictul nestins din Israel- Palestina, războaiele din Golf și Siria sau seria de atentate teroriste din Occident) interesul față de sufism a crescut deoarece acesta constituie în principiu dimensiunea mistico- ascetică, pacifistă a Islamului și contrabalansează latura fundamentalistă, adesea violentă a acestuia. Plecând de la faptul că în vechea Persie, (Iranul de azi) sufiștii au fost numiți *derviși*, termen preluat ulterior în limba turcă și care s-a răspândit la toate popoarele de origine turcică din Asia, respectiv și în tot spațiul dominat odinioară de Imperiul Otoman (Orientul Apropiat și Balcani), în mediul arab, sufiștii au fost numiți atât *derviși*, cât și *fakiri*. Inițial, în universul arab, termenul *fakir/faqir* era folosit pentru a desemna asceții care trăiau într-o sărăcie (de bună- voie) asumată, în renunțare la bucurii și desfătări lumești. Fakirul era perceput ca ascet, era „sărac în cele materiale, dar foarte bogat în inima sa”, iar în Orientul Apropiat și Peninsula Arabă, sufiții au primit și denumirea de *muridyaa*, adică de învățăcei sau ucenici, pornindu-se de la ideea că pentru ei, întreaga viață constituia un proces de învățare, de formare și desăvârșire spirituală. De aceea a defini sufistul, adică adeptul și propovăduitorul acestei mișcări mistice ivite în sânul Islamului, este foarte greu, deoarece aici interesul cade mai mult de cale și de obiectivele sale spirituale. Dacă în zilele noastre sufismul caută să atragă adepți din rândurile musulmanilor, dar mai ales ale ne-musulmanilor, adaptându-se la realitățile și mentalitatea occidentală, în urmă cu câteva secole (sec. XVIII) sufismul s-a făcut cunoscut europenilor prin cuvintele, muzica și mai ales dansul cu totul neobișnuit al dervișilor. În contextul contemporan, se afirmă adesea că termenul sufism constituie o traducere nefericită a vechilor cuvinte arabe și persane, și că nu desemnează o ideologie (ceva teoretic și exterior), ci o devenire/o transformare lăuntrică, o cale (ceva practic și mistic/ lăuntric). Sufismul poate fi definit pe scurt ca o cale de metamorfozare interioară/ spirituală și nu ca o indentitate religioasă formală, externă; sufismul autentic nu ideologizează/ nu îndoctrinează, ci propune o cale de desăvârșire spirituală și legată de o trăire mistică profundă. Premisa sufită arată că omul nu poate ajunge la cunoaștere dacă nu este supus cunoașterii, iar cunoașterea lui Dumnezeu implică o experiență personală a tainelor universului. În calitate de microcosmos, omul se deschide cunoașterii pentru a primi revelația, de aceea misticul sufit este așezat între dorința de a căuta și voința de a obține. Prin faptul că se cunoaște pe sine însuși așa cum este în realitate, el Îl cunoaște pe Dumnezeu și se cunoaște pe sine prin Dumnezeu, care este mai aproape de orice altceva, față de cunoașterea înțelegerii sale.

În școlile musulmane sufite, atât bărbații, cât și femeile deslușesc tainele Coranului. Spre deosebire de Islam, în sufism avem deopotrivă dascăli atât bărbați cât și femei învățătoare. Acestor femei sufi li se permite chiar și propovăduirea, propagarea și explicarea învățăturii coranice. Din acest

motiv, moscheile sufiților sunt numite adesea cu numele de moschei ale femeilor. De regulă, în moscheile convenționale, femeilor li se permite accesul doar în partea din spate a spațiului destinat cultului, în comunitățile sufi, femeile pot lua parte direct la rugăciune sau pot chiar să o coordoneze. În unele dintre moscheile- sufi li se îngăduie copiilor să se plimbe și să se joace, iar în curțile acestor locașuri cultice ori împrejurul mormintelor sfinților- sufi, familiile se pot întruni pentru a discuta chestiuni cotidiene sau chiar pentru a mânca împreună. Dintre elementele particulare din viața religioasă a femeilor sufiste se remarcă dreptul (și îndatorirea) lor de a învăța și chiar de a propovădui, a predica în comunitățile ascetice și în școlile alcătuite din femei mistice musulmane. Cronicile scot în evidență faptul că în decursul timpului, mai ales în veacul al XII-lea din rândul ascetelor evlavioase și învățate s-au ridicat numeroase conducătoare(sheikah) de obști monahale sufite. Numărul și influența acestor vetre de ascetism feminin, precum și prestigiul spiritual al lor a crescut în mod constant și treptat s-au constituit comunități sufiste feminine în cetăți și sate, unde se cultiva rugăciunea, studiul, cântarea și se organizau pelerinaje la morminte sfinților sufi.

Având în vedere modul în care misticii islamici au definit și înțeles sufismul, nu trebuie să ne mirăm că unii învățați îl socotesc pe Adam întâiul sufi. Unii dintre misticii islamici arată că Adam a primit de la Domnul sfeșnicul rațiunii pe care l-a sălășluit în inima sa. Adam a venit în lume ca un mistic iluminat, iar în singurătatea sa dintru început a contemplat măreția Domnului. Mistica musulmană reliefează faptul că după cădere, Adam s-a retras în pustiele Indiei, unde un de timp de trei veacuri s-a căit amar, până când Domnul (Allah) l-a iertat și astfel a ajuns să fie un adevărat sufi. Fiind o mișcare de revigorare mistică, sufismul promovează o cunoaștere/ gnoză spirituală nemijlocită, bazată pe inimă și nu pe raționamente, combinații și deducții logice, ori concepte filozofice, în timp ce Islamul convențional pledează pentru cunoașterea rațională și pe expunerea și înțelegerea juridică a învățăturii de credință.

Începând de la Mahomed și până în zilele noastre, operele sufiste au fost elaborate preponderent în limbile persană și turcă. Dacă la început influența lor s-a limitat la o zonă restrânsă, prin diferite traduceri sau prin faptul că unii sufiști au scris și în alte limbi(Rumi), zona de influență și expansiune s-a mărit exponențial. Totuși musulmanii arabi au rămas reticenți față de sufiști și ideile exupse, de prea puține ori ei au preluat și aprofundat cugetarea, neînțelegând poemele sau muzica, respectiv, dansul ritual. După cum au subliniat adesea profesorii Eliade și Isopescu, Coranul (ca și Islamul de altfel) are un pronunțat caracter sincretist. Coranul nu s-a inspirat doar din textele biblice

(vechi și nou-testamentare), ci și din surse nebiblice, din literatura postbiblică apocrifă. De aceea regăsim multe mențiuni în Sufism referitoare la pasaje din învățătura de credință ortodoxă precum mențiunile coranice legate de pruncia și viața Mariei sau Iisus este numit fiul Mariei, doar că în sufism se accentuează mai mult evlavia sau smerenia Mariei și implicit ascultarea ei, decât rolul ei în pregătirea lumii pentru venirea marelui Profet Mahommed. Sufiștii subliniază de asemenea, în mod aparte cadrul și împrejurările în care s-a născut Iisus, (în pustiu, liniște, puritate, departe de cetățile zbuciumate, dominate de păcate și griji lumești) pentru a arăta că Maria și Iisus au prețuit mai mult asceza și asprimea deșertului decât desfătările și zbuciumul certății. O altă asemănare o regăsim între calea mistică isihastă și calea asceților musulmani(tariqa) precum și între rugăciunea inimii din mistica ortodoxă și dhikr(rugăciunea contemplativă a sufiștilor), care potrivit dascălilor și trăitorilor musulmani poate fi rostită cu gura/ buzele sau cu inima, dar roditoare și înălțătoare este doar când izvorește din inimă. Rugăciunea cu buzele poate constitui un început pe calea apropierei de Dumnezeu, iar dacă rămâne doar la faza verbală este insuficientă, sterilă. De reținut este și faptul că în scrierile și doctrina sufistă apare termenul urcuș spiritual/scară(suluk), care are sensul de scară a perfecțiunii, asemeni treptelor de înaintare duhovnicească pe care le regăsim în opera Sfântului Ioan Scărarul, sub forma de ascensiune mistică a sufistului care are mai multe etape și stări. De asemenea, regăsim în Sufism idea de sfânt. Aceștia sunt asociați aproape întotdeauna cu ideea de asceză, de trăire spirituală intensă în solitudinea pustiei sau a munților, departe de vacarmul și deșertăciunile cetăților. Sfântul este cel care renunță la lume(avere, faimă, onoruri) și este capabil să renunțe chiar la palat pentru a se sălășlui într-o peșteră sau colibă. Fiindcă modelul ideal al sufiștilor și al tuturor musulmanilor a fost și este Profetul Mahommed, misticii sufi apreciază intensitatea rugăciunii, eforturile ascetice, practicarea postului, vedeniile /viziunile ca semne și dovezi de sfințenie. Privită prin prisma sufismului, sfințenia presupune evlavie, post, meditație, viața retrasă și ascetică, dar și inspirație, contemplație, vocație, revelație, iluminare și în cele din urmă unirea cu Allah. În mediul sufist, conceptul de pelerinaj a avut întotdeauna o mare însemnătate, deoarece toată viața omului a fost concepută ca o călătorie. Cu referire la jihad(război sfânt), trebuie remarcat faptul că atât Islamul tradițional, cât mai ales sufismul, afirmă că: Pacea e mai bună!

Relația dintre sufism și creștinism se înscrie în mod firesc în raportul mai extins și mai complex dintre Islam și Biserică. În legedele sufiste, apar numeroși eremiți(creștini) ce se nevoiau în pustie și locuri izolate, erau învățați și călăuziți de glasuri cerești și care trezeau admirația tuturor, chiar dacă nu credeau în Mahommed. Iisus, Care în Coran apare ca mare profet, cu viețuire aleasă petrecută înainte

de vremurile lui Mahommed, i-a impresionat pe sufiști mai ales datorită faptului că era un ascet desăvârșit, plin de iubire jertfitoare. Iisus este admirat de sufiști, deoarece în decursul viețuirii Sale pământești a fost un pelerin, un călător neobosit care nu știa unde va poposi, unde va înnopta, ori ce va mânca pe cale. Iisus rămâne pentru sufiști modelul călătorului neostoit al adevărului și model deplin de smerenie, iubitor de pace, săvârșitor de fapte bune și milostenie. Astfel, în lumea islamică există numeroase relatări în care Iisus este descris ca un sufist desăvârșit, ca un model moral și ca pilda de blândețe, echilibru sufletesc și iertare. Prin aceste elemente comune sufismul se aseamănă într-o oarecare măsură cu creștinismul, însă similitudinile sunt relative și în multe cazuri superficiale, legate mai mult de ritual și morală (ex. rugăciune, virtuți) ori de viața socială decât de principii doctrinare. Remarcăm însă diferențe fundamentale în hristologie, dogma întrupării, privitoare divinitatea și Crucea lui Hristos sau theotokia Maicii Domnului. Așadar, cele mai importante paralele ce pot fi trasate între mistica creștină și cea islamică sunt legate de spiritualizarea vieții omului credincios sau de confirmarea și dovedirea credinței lui puternice printr-o trăire profundă și prin fapte bune.

Fie că apare și se desfășoară în cadrul creștinismului, fie în cadrul islamic, mistica ne fascinează deopotrivă pe toți. Fără îndoială că putem trasa paralele, dar putem totodată să marcăm linii de separație. Între sufism și creștinism identificăm similitudini, dar și delimitări clare. Putem să vorbim de convergențe, dar și de divergențe însemnate. În creștinism, ca și în Islam, identificăm numeroase forme de viațuire mistică, tainică pentru timpurile pe care le trăim, pentru o perioadă aflată într-un evident și accentuat progres informațional și tehnologic, dar din păcate, foarte secularizată.